

NAPABIRČENA KLEPOTINA
(Enciclopedia della letteratura, Garzanti editore, 2007)

Mirko Tomasović

UDK: 821.163.42=131.1

Mirko Tomasović
Cvijete Zuzorić 5/V
Z a g r e b

Proslov

Kontraverzno predstavljanje hrvatske književnosti u enciklopediji milanskoga nakladnika Garzanti s njezinim obezvrjeđivanjem i nasilnim cijepanjem na dva dijela nije, kao što je već običaj kada je riječ o inozemnim sličnim publikacijama, izazvalo nikakvu reakciju pozvanih stručnjaka s naše strane. Časna je iznimka polemički osvrt M. Machieda (»Ima li nas? 'Nema li nas'?«, *Forum*, 10-12, 2010.). To je osvrt na četvrto izdanje *Enciklopedije književnosti* (1972., 1985., 1997., listopad 2007.), »dotjerano i prošireno«. Mladen Machiedo već se kritički osvrnuo na izdanje iz 1985. u tekstu pisanom na talijanskom (*La Battana*) bez ikakva učinka, premda su objekcije dolazile od mjerodavna znalca književnosti s obiju strana Jadrana. Prof. Machiedo nema natuknicu u Garzantievu sveznadaru, što je, usput budi rečeno, *malum omen*, za iole upućenijeg čitatelja, uza sve to što je poznati i ugledni talijanist, pjesnik, esejist, prevoditelj, znanstvenik uvažavan u susjednoj zemlji, predavač na mnogim tamošnjim sveučilištima, štoviše, dvojezični pisac (osam knjiga na talijanskom jeziku). Nisu uvrštena ni dva njegova profesora s Filozofskog fakulteta, legende zagrebačke talijanistike, također dvojezična, također objavljujivana u Italiji, Frano Čale (među ostalim, urednik i prevoditelj desetak hrvatskih izdanja talijanskih klasika) i Mate Zorić (pokraj inog, pisac monografije o hrvatskim romantičarima talijanskog izraza, pokretač i dugogodišnji urednik zbornika o književnim odnosima između Italije i Hrvatske).

Tko je u abecedariju izostavio ta tri zagrebačka talijanista, dezorijentiran je ne samo u kroatističkoj nego i talijanističkoj disciplini. Garzantiev priručnik, naime, vrlo je preuzetan i voluminozan (broji preko 1700 sitnotiskanih stranica) i, kako se najavljuje na uvodnoj stranici, bilježi pisce, kritičare, teoretičare i povjesnike književnosti, literarne oblike i žanrove, nazivlje. U *Dodatku* su »obrisi svjetskih književnosti«; tu je i glosarij iz metrike, retorike i stilistike, sadržaji »slavnih djela« s popisom sajмова knjiga, ekraniziranih i dramatiziranih uspješnica. Ona mudra Ovidijeva dosjetka *ut desint vires, tamen est laudanda voluntas* (»iako nedostaju sile, pohvaliti je ipak volju, mar«) mogla bi se tek uvjetno primijeniti na ovu ediciju, u kojoj nema oznake tko je pisac pojedine natuknice ili članka, pa za njih ne postoji individualna odgovornost, već kolektivna (to znači nikakva), zapovjednu bi odgovornost imala Madame Giulia Farina (»Coordinamento e redazione«). Donose se imena savjetnika (»consulenti«) i suradnika (»collaboratori«) bez specifikacije učinjenog posla. Sve skupa »la squadra garzantina« sastoji se od četrdesetak imenovanih osoba.

Kako je u toj enciklopediji prošla hrvatska književnost zanima nas, naravno, ponajprije. Kratko kazano: jako loše, da ne može gore. Citirat ću uvodne rečenice kolege Machieda: »Može li hrvatska književnost enciklopedijski postojati bez Zoranića, Zlatarića, Vučića Bunića, Kašića, Križanića, Frankopana, Palmotića, Vitezovića, Vide, Šopa, Ivaniševića, Ivšića, Gotovca, Slamniga... da navedem listu tek *nekih* pokojnika?«. Nedostaci u abecedariju, samo su, nažalost, jedan dio obavljena posla, što je po mojem sudu posljedak promašenog izbora »savjetnika i suradnika«, među kojima nema, što je pomalo nevjerojatno, nijednog od najpoznatijih, kroatista i jugoslavista, s talijanskih sveučilišnih stolica, kojih nije mali broj. Počnimo od juga prema Milanu: nema F. S. Perilla (Sveučilište u Baru), nema najuglednijega talijanskog slavista Santea Graciotia (La Sapienza u Rimu), P. Matvejevića dugogodišnjeg profesora istog sveučilišta; mimoidene su L. Borsetto i Sofia Zani sa slavnoga i drevnog Padovanskog sveučilišta, F. Ferluga Petronio, najproduktivnija među kroatistima u Italiji iz Udina, Ljiljana Avirović sa Sveučilišta u Trstu, »nove« ali poticajne snage s drugih sveučilišta, R. Morabito, S. Glavaš, N. Badurina, R. Cattaneo, A. Quarantotto... Stoga su glede hrvatske književnosti, da parafraziramo Ovidija, nedostajale i *vires* i *voluntas*, čini mi se u približno podjednakom postotku.

***Letteratura croata e dalmata* (talvolta anche jugoslava!)**

Nakon *Dizionario* pisaca *Enciklopedija* donosi i kraće preglede (*profili*) njihovih književnosti, što je, načelno govoreći, jako dobro. Po naravi stvari auktori bi takvih tekstova trebali da budu najmjerodavniji specijalisti za pojedina područja, nacionalne tradicije. Međutim, pisac sinteze za našu literaturu, imaginarni stručnjak (nepoznati počinitelj) obavio je svoju zadaću traljavo. Sudeći po redcima, hrvatska

književnost izrazito je marginalna, ima redaka približno kao islandska, albanska, danska, primjerice, tripud manje od gruzijske. Ne podcjenjujem nijednu od njih, ali hrvatska ima duži kontinuitet, usklađenost s epohama, pokretima i pjesničkim školama, karakterističnim za zapadni europski krug. Povrh toga ona jedina među svima ima dvočlan naziv (»hrvatska i dalmatinska«), pa je nemoguće uglaviti što kojem oku u glavi pripada, koliko koja ima redaka, jedina je i nejasnog nacionalnog identiteta. Pisac pregleda ne haje, dakle, gleda s visoka, što je u najmanju ruku nekolegijalno, na hrvatske historiografe. Naime, od Kombolove *Povijesti hrvatske književnosti do narodnog preporoda* (1945.) potpuno je iščeznulo svrstavanje i razvrstavanje pismenog naslijeđa pod etiketama »dalmatinska«, »dalmatinsko-dubrovačka« (»dubrovačko-dalmatinska«) književnost, dakle po pokrajinskom ili krajevnom ishodištu pisaca. Iščeznulo je u monografskim sintezama hrvatskih historiografa, koje nisu rijetke. Navest ću za primjer I. Frangeša, inače talijanista i kroatista, vrlo cijenjena u Italiji, čija je *Povijest hrvatske književnosti* (1987.), po kojoj je auktor nazvan i »hrvatski de Sanctis«, tiskana i u njemačkom izdanju, proširena na preko 900 stranica. Rimski sveučilišni profesor F. Trogrančić u skladu s *epohalnom* Kombolovom *Povijesću* (tako ju je recenzirao A. Vaillant u najpoznatijemu svjetskom slavističkom časopisu, *Revue des Études slaves*, 1-4, 1949), prikazujući uglavnom razdoblje kao i Kombol, svoju knjigu nazivlje *Storia della letteratura croata* (1953.). Ako im je Trogrančićev kompendij izmaknuo stručnoj pozornosti, to ne bi smjela *Storia della letteratura croata* D. Jelčića (*Guépard Noir*, Milano 2005, p. 544) a cura di Ruggiero Cattaneo (Università Cattolica di Milano), s uzornom popratnom stručnom opremom i ugodnom grafičkom. U toj je *Povijesti* hrvatska literatura periodizirana prema usvojenim europskim terminima za pojedina razdoblja. A kako bio drugo?

Garzantieva *Enciclopedia* ne poštuje spomenute kriterije, mijenja općenita periodizacijska pravila, što je voluntaristički hir (ne znam kako drugačije da to nazovem u akademskoj raspri). Naime, svi hrvatski književnici XV., XVI., XVII. stoljeća, djelomice i XVIII. za nju su »scrittori dalmati« ili »dalmato-ragusei«. Prvi je s atributom »scrittore croato« A. Kačić Miošić (inače, on se rodio i djelovao u srcu Dalmacije), slavan po epu *Razgovori ugodni*, objavljenom u Mletcima prvi put 1756. U toj neznanstvenoj i protuslovnoj atribuciji nahodimo i na bizarne sintagme: Splitsanin Marko Marulić da je »dalmata-raguseo«, a Dubrovčanin Marin Držić samo »scrittore dalmata«, premda su rođeni i živjeli u administrativno odvojenim državama. Indikativno je da nijedna druga nacionalna književnost u *Enciklopediji*, nije obilježena pridodatkom, s veznikom *i*. *La letteratura italiana* nema dometka *e siciliana, toscana, veneziana, lombarda, padaniana*, premda je literarna kultura naših susjeda izrazito povijesno policentrična, i težište joj se, od pjesničke »sicilijanske škole« preko Umbrije, Toskane, Emilije, Venecije do, u romantizmu, Milana, pomicalo prema sjeveru u sklopu tzv. nordizacije. Isti je fenomen znakovit za hrvatsku u rasponu od Dubrovnika do Zagreba. Po istoj analogiji ni francuska nema dometka »lyonska« književnost (u Lyonu je prije stasala renesansna poezija

nego u Parizu); uz španjolsku ne stoji »andaluška« književnost (Sevilla i Cordoba su središta renesansno-barokne diferencijacije od Castille), uz portugalsku također »coimbreška«, premda je grad Coimbra bio portugalska »Atena« i »Cambridge« sve do početka prošlog stoljeća. Nijedna se mediteranska zemlja, pa tako ni Hrvatska, nije ravnomjerno kulturno razvijala, osobito u književnom pogledu, središta su se tijekom povijesti mijenjala, što osobito vrijedi za Italiju, odakle potječe ova enciklopedija. Prema tome, držim proizvoljnošću uvoditi za hrvatsku književnost distinkciju prema mjesnom, područnom čimbeniku, što je u protuslovlju s temeljnim povijesnim i književnopovijesnim činjenicama. Svatko tko je i ovlažno obaviješten o Hrvatskoj, znade da joj je njezin jug kolijevka srednjovjekovne državnosti, a da je na tim prostorima (Dubrovačka Republika, Dalmacija, Liburnija) i kolijevka njezine novovjekovne književnosti. I kako su se njezini davni kneževi i kraljevi titulirali »dux, rex Croatorum«, tako su joj se pisci iz humanističko-renesansno-baroknog razdoblja identificirali s »hrvatskim jazikom« (dugo vremena i istoznačnicom za narod, naciju), a i književnošću na materinskom im jeziku. U Italiji, nije na odmet podsjetiti, u isto vrijeme svoj su idiom literati nazivali *il volgare, toscano, fiorentino*, čak *il etrusco*. Navedimo po kojeg auktora, od juga prema sjeveru, koji su se deklarirali »Harvatinima i baščincima« (Zoranić): Dubrovčani Vetranović, Nalješković, Zlatarić; otočani: Korčulanin I. Vidali, s Hvara među inima H. Bartučević i M. Gazarović; iz splitskog kruga ranije od svih njih »hrvatski Dante« (autonominacija) M. Marulić; iz zadarskoga P. Zoranić, B. Karnarutić, J. Baraković, Š. Budinić; pa u baroku V. Menčetić iz Dubrovnika, plemić talijanskog podrijetla J. Kavanjin iz Splita i njegov sugrađanin I. Dražić; iz Makarske pak A. Kačić. Nijedan od njih nije zastupljen u *Enciklopediji* (izim M. Marulića, i to površno), premda stanoviti od njih europskih su dometa. Te neoborive činjenice znaju i historiografi dviju Hrvatskoj susjednih zemalja, pak ipak izravno ili neizravno poriču hrvatski znak njezinoj književnosti sve do XIX. stoljeća, krijući ga pod nazivljem »dalmatinski«, »dubrovačko-dalmatinski«, a oni srpski pod grotesknom destinacijom *primorska književnost* (a što je onda s uzmorskom, otočnom, pririječnom, gorskom, zagorskom, ravničarskom?). Dakle, hrvatska literatura iz njezinih apogejskih razdoblja bila bi *membra disiecta*, što je proturječno znanstvenim načelima, osobito najvažnijem dokazu pripadnosti, jeziku. Riječ je, očigledno, i o utjecaju izvanstručnih mjerila. O tomu fenomenu pišem već dvadesetak godina po hrvatskim časopisima i novinama, ali i u talijanskim periodicima (*La Battana*, Fiume, n. 119/1996; *SSLM-Miscellanea*, n. 3, Trieste, 1996.). Najopširniji rad, *La scuola croniana* (*Forum*, 4-6/2005.) tiskan je u Italiji kao knjiga s istoimenim naslovom, početkom 2006. (Hefti editore, Milano). Sudeći po Garzantievovoj *Enciklopediji*, sve je to bilo utaman, vjerojatno i nepoznato u znaku gesla »slavica, croatica non leguntur«. Mišljenje vrhunskoga suvremenog talijanskog pisca i filologa Claudia Magrisa moralo bi ih i te kako zanimati, koji u »tematu« o Dalmaciji, najtiražnijega talijanskog dnevnika, milanskoga *Corriere della sera* (2. XI. 2006.) veli ovako: »Uistinu je, primjerice, nepojmljivo, kako

je napisao (...), predstavnik velike talijanistike Sveučilišta u Zagrebu, rabiti i podrazumijevati odrednicu *dubrovačko-dalmatinski* za petrarkističke kanconijere s nakanom poricanja im pripadnosti hrvatskoj kulturi« (preveo M. T.).

Korijen je, držim, spornih stavova talijanskih slavista za hrvatsku književnost prije preporoda (Risorgimento) iz XIX. stoljeća u nazorima A. Cronije, neospornog auktoriteta, padovanskoga sveučilišnog profesora (inače rođenog u Zadru 1896.), koji je u prezentacijama i periodizacijama dopreporodne baštine proskribirao nazivak *hrvatski*, a tako su postupali njegovi študenti i sljedbenici na sveučilištima diljem Italije, izuzimljući djelomično »udinsku školu«. Ponajveći utjecaj imala je Cronijina *Storia della letteratura serbocroata* (Milano 1956.), koja je još u sveučilišnoj uporabi kao ispitni priručnik, premda navedena Jelčićeva *Storia della letteratura croata* obuhvaća pola stoljeća više hrvatske književnosti od Cronijine, među ostalim. Po koncepciji slična Garzantievoj, *Hrvatska književna enciklopedija* Leksikografskog zavoda u Zagrebu, za Croniju odvajava pedeset i pet redaka (potpisnik M. Tomasović), milanska, o kojoj je zbor, nijedan, što mi se čini nedopustivim. Člankopisac se u njoj osvrće na sve čestice Cronijina opusa i zasluge mu, ali konstatira: »Hrvatsku književnost XVI. i XVII. stoljeća držao je talijanskom književnošću na *slavenskom* jeziku. U tu neznanstvenu komparatističku metodologiju 30-ih i 40-ih godina XX. stoljeća unosio je i vidljive odjeke iredentizma«, a to zaključuje iz dokumenata monografije sveučilišne profesorice u Pulji, Valnee Delbianco, *Talijanski kroatist Arturo Cronia* (Split, 2004.). Primjerice, kad je otvorio dušu u uspomenskom tekstu *L'italianità della Dalmazia*: »Jedno je sigurno, postojano i neupitno, uvjerenje s kojim sam gledao na talijanstvo Dalmacije. To talijanstvo bila je moja religija« (prevela V. Delbianco, o. c., str. 85). Članak je, *nota bene*, pisan za režimsku političku propagandu, *Istituto per gli studi di politica internazionale*, Milano 1942., p. 3. Prof. Delbianco navodi u knjizi i druge slične Cronijine iskaze. Da ne bi bilo nesporazuma, hrvatski komparatisti ne poriču, dapače ističu da je hrvatska književnost u baroku i renesansi u poetičkim i žanrovskim konvencijama povezana s talijanskom, što je bio čimbenik njezine europeizacije i konstituiranja na nacionalnom (»pučkom«) jeziku. Ta pojava je, uostalom, karakteristična za zapadnoeuropski literarni krug (proces tzv. »talijanizacije«) sukladno ondašnjim mimetičkim normama i konvencijama. Prividno je naša književnost u XVI. i XVII. stoljeću u većem izvanjskom suodnosu s gibanjima u Italiji negoli je to engleska, francuska, španjolska, portugalska, zbog blizine i zbog toga što je nastajala na prostorima koji su velikim dijelom bili pod upravom Venecije. Međutim, spomenute Cronijine teze i teze o »ropskoj imitaciji« na »slavenskom« jeziku ne samo da nisu točne nego su i proizvoljne, bolje reći anakrone s književnopovijesnog stajališta, jer je već potkraj XIX. stoljeća slična stajališta inovativno korigirala komparatistička vizura u promatranju međusobnih tzv. »utjecaja«.

Aporije u općem pregledu hrvatske književnosti

Taj pregled («profil») ima tragova Cronijinih ideja, ali bitno zaostaje za njegovom obavještenošću; pisac preskače hrvatsku srednjovjekovnu književnost, koja je dobro proučena, čemu su pridonijeli i talijanski kroatisti, primjerice A. Cronia, S. Graciotti, u novije vrijeme F. S. Perillo s knjigom *Sacre rappresentazioni croate*. U pregledu srpske književnosti (bez dodatka »i vojvođanske«), koji je inače stručniji i pouzdaniji (s dvadesetak redaka više od hrvatskog), srednjovjekovna je literatura zauzela četvrtinu prostora. »La letteratura dalmato-ragusea« nebulozno je podijeljena na tri perioda. Velik je napredak, kaže isti, postignut u tim periodima zahvaljujući »utjecajima« antičke i talijanske književnosti, što je točno, *mutatis mutandis*; nije točna potpuno nevjerojatna tvrdnja da je hrvatska epika XVI. stoljeća procvala »povezavši se sa susjednom srpskom literaturom«, što je i *contradictio non plus ultra*, jerbo na prethodnoj stranici (1411.) *Enciklopedije* lijepo piše, da je srpska literatura nakon bitke na Kosovu (1389. g.) »u zastoju«, zamrla, pa se kao prvi dođući književnik navodi D. Obradović s razmeđa XVIII. i XIX. stoljeća. U *Pregledu* više nego sumarno slijedi daljnji tijek hrvatske književnosti (imena su pisaca nerijetko napisana s pravopisnim grješcima). Njezin da je progres, međutim, zaustavljen s proglašenjem samostalnosti Hrvatske g. 1991., dakle posljednjih tridesetak godina. Zaključnih desetak redaka kao da nije pisao književnoslovac, nego priučeni politolog. Besmisleno je što se u tim redcima navodi samo pet imena, koja da su »u raspi s novom republikom, strijepeći od gubitka federalnih vrijednosti i boreći se s nacionalističkim zastranjenjima«, a ne spominju se, valjda što se ne uklapaju u tu optiku, još uvijek djelatni suvremenici, primjerice, I. Aralica, S. Novak, V. Žmegač, te N. Fabio, G. Tribuson, Pavao Pavličić i drugi auktori, živo nazočni na književnoj sceni. U *Pregledu* se nadalje, apostrofira više imena, što bi značilo ključnih osobnosti u dijakroniji hrvatske književnosti, a nisu obrađeni u *Dizionario*, kada je sinteza napisana na brzinu u dodatnom poslu iliti »fušu«. U prikazima pjesničkih oblika, književnih rodova, vrsta i pokreta potpuno su izostavljeni naši auktori, premda su u nekim granama, objektivno, europski prepoznatljiviji. Bilo bi iluzorno naći ih u natuknici *dijalozi*, kada je iz nje isključen brevijar renesansnoga platonskog petrarkizma, *Dialoghi di amore* (nastali 1502., prvotisak u Rimu 1535., prijevod na španjolski g. 1538.) Lava Hebrejca (Leone Ebreo), lisabonskog prognanog Židova (pravim imenom Juda ben Isaac Abravanel), koji se napokon skrasio u Italiji. Isto je to učinjeno s dijalogima na talijanskom s povoljnim odjekom u vodećoj renesansnoj kulturi, M. Monaldia, N. Gučetića, F. Petrića. Preoptimistično je bilo očekivati da će u natuknicu *la letteratura pastorale* ući barem podatak o Zonarićevim *Planinama*, koje su prvi europski roman po modelu Sannazarove *Arcadie* (1501.), a najveći je previd ignoriranje našeg petrarkizma. Ni slova o njemu, iako natukničar nabraja sve europske poezije s recepcijom *Kanconijera*, čak i njemačku, gdje je samo jedan pjesnik (M. Opitz), i to u XVII. stoljeću, napisao desetak pjesama po uzoru

na Petrarcu. U hrvatskoj poeziji naprotiv zna se za tridesetak kanconijera iz XVI. stoljeća, štoviše, trojezičnih (većinom na hrvatskom, pa nekoliko na talijanskom, jedan čak na latinskom jeziku). Opravdanja nema: objavljeni su dvojezični zbornici radova s velikoga međunarodnog skupa petrarksista u Dubrovniku 1974. i splitskog simpozija *Petrarca i petrarkizam u Hrvata* (2004. g.); na dubrovačkom je skupu utvrđeno da je hrvatski petrarkizam najraniji u Europi izvan, dakako, Italije, na splitskom pak (10 sudionika s talijanskih sveučilišta), možda i najplodniji po kanconijerskom sastavu. U vrijeme ponajvećeg cvata petrarkizma hrvatski su petrarkisti talijanskog izraza (primjerice, J. Bizanti, 1539.; L. Paskalić 1549.; D. Ranjina, 1563.; S. Bobaljević, 1589.) objavili svoje »rime amorose«. Tri Paskalićeva soneta preveo je T. Lodge na engleski, pet Ph. Desportes na francuski. O spomenutim kanconijerima postoji dosta literature hrvatskih i talijanskih kolega, no za Garzantieva natukničara vjerojatno je to nepoznanica.

Nema Šopa, ima Softe; ima Beretina, nema Šegedina; ima Strozia, nema Fabria, itd.

Bilo je puno zvanih, a malo odabranih za *Dizionario* (leksikon) pisaca *Enciklopedije*, uz napomenu da su ionako malen broj uvrštenih ugrozili *auctores minores*. Evo najčudnovatije supstitucije: u *Pregledu* se navodi I. Softa, jedva poznat i stručnjacima, a ne navodi iz istog naraštaja N. Šop, možda najveći hrvatski pjesnik iz prošlog stoljeća po svemirskim i metafizičkim imaginacijama, kao takav u Italiji kritički valoriziran, čemu je pridonijela prijevodna prezentacija M. Machieda, pa D. Pušeka (više knjiga prepjeva), monografija F. Ferluge. N. Šopa nema ni u pregledu ni u *Dizionariu*, kao ni P. Šegedina, znamenitog romanopisca, čije je »mjesto« u *Pregledu* zauzeo M. Beretin, prozaik skromnih dometa socrealističke orijentacije. U istom je kontekstu naveden T. Strozzi, čije se dramaturške i teatrološke sposobnosti ne mogu ni izdaleka mjeriti s onim M. Matkovića, koji nije ni spomenut, kao ni niz drugih prošlostoljetnih hrvatskih dramatičara (I. Brešan, S. Šnajder, M. Gavran), čiji »curriculum artis« još nije završen, a djela im se glume po inozemnim pozornicama. Markiz Strozzi, predmijevam, apostrofiran je poradi talijanskoga slavnog prezimena (njemu je pak uz hrvatski drugi materinski jezik njemački), N. Fabriu (kojemu je drugi jezik talijanski) nije pomoglo takvo prezime. Nema ga nigdje u Garzantievu »lucidaru« unatoč tome što prevodi talijanske moderne pisce, o njima piše eseje, što je ugledan romanopisac, dramatičar, posvećen u svojim djelima sudbinama i suživotu Hrvata i Talijana tijekom povijesti na riječkom području. Mogli bismo navoditi još puno takvih nelogičnosti. Prekidajući niz, valja naglasiti da se ne podrazumijeva kako su oni, što su ušli u *Enciklopediju*, decentno obrađeni. Naprotiv, za neke bi bilo bolje da nisu uvršteni, jer su informacije o njima zapravo dezinformacije.

M. Držić – pravoslavni sveštenik, I. Mažuranić – romanopisac?

M. Marulić jest dobio 10 redaka, zapravo skraćeni prikaz članka A. Cronije (*Enciclopedia Italiana*, 1934., reprint iz 1951., vol. 22, p. 463), leksikonski, međutim, preopćenitih. Dva su redka namijenjena latinskim mu djelima, ali se ne navodi nijedan naslov, čak ni kršćansko-odgojni spis *De institutione bene vivendi* (1507.), koji je doživio više od šezdeset izdanja u izvorniku i prijevodima na sve europske poznatije jezike (nedavno je potvrđeno da su mu ulomci prevedeni i na islandski) te djelomično na japanski. Talijanska verzija tiskana je najmanje 12 puta. Nema spomena ni o najboljemu Marulićevu pjesničkom djelu na latinskom, epu *Davidias*, kojeg je rukopis, skupa s heksametarskim prepjevom I. pjevanja Danteova *Pakla*, otkriven u Turinskoj knjižnici; objavljen g. 1954., potvrdio je davnu famu o Maruliću kao »kršćanskom Vergiliju« (A. Proculiano, g. 1567.); po pjesničkom umijeću *Davidijadi* su blizu tzv. *Glasgowski epigrami*, tiskani »tekar« 1997., ali ipak desetljeće prije ovog izdanja Garzantieve enciklopedije. Epigrami su legitimirali Marulića kao majstora elitnoga humanističkog oblika i na stanovit način opovrgnuli dogmu o Marulićevu »ortodoksnom katoličanstvu«, jer su to stihovi s razigranim varijacijama svjetovnjačkih tema, pače erotskih i antiklerikalnih. Iz Marulićeva golema dvojezičnog opusa izdovjen je samo jedan naslov, spjev *Judita*, koji da tvori »prvo važnije djelo 'dalmatinsko-dubrovačke književnosti'« (njegov auktor ističe da je »harvacki složeno«, što tvorac enciklopedijskog teksta ne uvažava), unatoč tome što u enciklopedijama širom svijeta (pregledao sam ih tridesetak), od mađarske do brazilske, stoji kako je Marulić po *Juditi* »otac hrvatske književnosti«, s puno razloga. Garzantievu »marulologu« promaknulo je tridesetak godina pojačanoga međunarodnog istraživanja, promaknuli su mu i četiri simpozija u Italiji, dva na papinskoj Gregorijani, jedan na milanskoj Ambrozijani, jedan na Sveučilištu u Padovi, gdje je »hrvatski Dante« (tako se Marulić autonominirao) naslovljen *umanista croato*, a pod tom signaturom publicirana su dva zbornika, s rimskog skupa i sa skupa u Padovi (Roma – Split, prvi 2000. g., drugi, Alessandria 2004.). Tijekom spomenutoga internacionalnog istraživanja *Marcus Marulus Spalatensis* zauzeo je istaknuto mjesto u rasporedu kršćanskog humanizma, kao jedan od najviše objavljivanih, čitanih i citiranih pisaca, što je za suradnika *Enciklopedije* posvemašnja nepoznanica.

Toliko je redaka namijenjenih i M. Držiću, drugomu klasiku hrvatske književnosti, čije su komedije obišle svjetska kazališta, u jedan od redaka zalutala je rečenica da se on »zaredio za pravoslavnog svećenika«, što je nezamislivo tvrditi, jer u Dubrovniku, koji je zavičaj Držićâ, nije u tom stoljeću bilo pravoslavnih vjernika.

Kao što je komediografov stric Dž. Držić, eminentni rani hrvatski petrarkisti (također nepostojeći za *Enciklopediju*), bio svećenik, tako mu je sinovac bio klerik, dakako katolički. Možebitno je toj tvrdnji vrelo u *Pregledu srpske književnosti*

(prvo izdanje 1909., još osam u međuraću) Pavla Popovića, koji Dubrovnik prezentira kao povijesni srpski teritorij, pa su njegovi književnici isto tako Srbi, koji su ispovijedali grčko-istočni vjerezakon, misli natukničar. Ta nelogična hipoteza dovela je do nezamislive montaže faktografije, a apsurd je to veći što je u Držićevo vrijeme dubrovački nadbiskup (od 1550. do 1560.) bio Talijan L. Beccadelli, ugledan teolog, pjesnik latinskih stihova i talijanskih soneta (upućenih i Michelangelu). Sve u svemu, za natucalo tog teksta Hrvatska je (povijest joj, religija i književnost) *terra incognita*, ali on svejedno uživa povjerenje Garzantieve edicije.

Još gore je prošao Držićev sugrađanin I. Gundulić (sedam redaka), za čijeg se *Osmana* tvrdi da je »vrhunac dubrovačke književne tradicije«. Taj veliki barokni ep, potaknut Tassovim *Oslobođenim Jeruzalemom*, nema samo mjesno značenje već je simbol nacionalne epike s internacionalnim ugledom; od 1786. do 1999. četiri je puta prepjevavan na talijanski. Navode mu se još dvije pastirske igre iz iste godine 1628., *Dubravka te Silvija*, koja je otkriće, jer se pastirska igra, nazvana *Silvija*, nije sačuvala ni u Gundulićevoj rukopisnoj ostavštini, niti je on kao i nitko drugi ne spominje u kakvom arhivskom dokumentu.

Atribuiranje nenapisanih djela pripisuje se i trećemu velikom epiku hrvatske poezije, nakon Marulića i Gundulića, Ivanu Mažuraniću, tvorcu spjeva *Smrt Smilage* (1846.), kojemu je kao auktoru pridodan i »roman« *Pogled u Bosnu*, napisan od Ivanova mlađeg brata Matije Mažuranića (1842.), koji je žanrovski tipično putopisno štivo. U devet redaka o klasiku hrvatske epike još jedna netočnost: rodio se u Hrvatskom primorju, a ne u Dalmaciji. Mažuranićev spjev preveden je na mnogobrojne žive jezike i na jedan mrtvi, latinski (1949.), na talijanski pet puta, citirao ga je u izvorniku glasoviti Španjolac Miguel de Unamuno. Da takvu sprdnju, slikovito kazano, s opusom, za usporedbu, Leopardia, napravi hrvatski tvorac leksikonske natuknice, da mu pripiše, recimo, Foscolove *Grobove*, izgubio bi po kratkom postupku obrtnicu. Čini se da natukničari kod Garzantia uživaju imunitet. Nego, inkriminirani podatak da je I. Mažuranić pisac romana *Sguardo della Bosnia* susretoh već u jednoj talijanskoj *Enciklopediji* (Zanichelli, 1996.), u kojoj je bilo toliko dezinformacija o Hrvatskoj, čak skrovitog poricanja njezina državnog integriteta, da sam se na to polemički osvrnuo u *Vjesniku* (12. ožujka 1997.), poslavši tekst i nadležnim ministarstvima, a ne primivši od njih ni dan danas povratnu obavijest. Eklatantnih sličnih »bisera« pronaći je još. Inventiram tri: Mažuranićev mladenački politički uzor Lj. Gaj, ideolog ilirstva i »slavjanske uzajmnosti«, ne isključivosti prema Južnim i Sjevernim Slavenima, u *Pregledu* je označen kao potpiritelj najžešćih »nacionalističkih vrenja«, dok je, primjerice, sudionik talijanskog Risorgimenta, potpuni književni diletant, G. C. Abba, dobio epitet »scrittore e patriota«, jedino zato što je vojevao s Garibaldiem; uz Tina Ujevića nomenklatura je »poeta jugoslavo di lingua croata«; isto takva uz I. G. Kovačića, a da je napisao *Jamu* da bi prikazao »tragediju hrvatskog naroda« u

Drugom svjetskom ratu, što je krivotvorba, jer su *Jamu*, što je notorni podatak, nadahnula stradanja Srba.

Zaslov

Potpuno se slažem s kolegom Machiedom kad u završnici članka u *Forumu* veli: »Garzanti nije nikakav pojedinac, nego institucija pa (...) nema isprike za *totalnu* površnost« u prikazivanju hrvatske književnosti u svojoj visokonakladnoj enciklopediji. Očevidno njezino uredništvo svrstava hrvatsku (ne i »dalmatinsku«, »dubrovačko-dalmatinsku«, »dalmatinsko-dubrovačku«) u minorne literature, ali i u tome slučaju kao ozbiljna enciklopedijska edicija nužno je morala poštovati stručna mjerila i žanrovsku ozbiljnost. Paljetkovanje po raznim enciklopedijama i leksikonima proizvelo je poguban učinak (pogrešni podatci, protuslovlja unutar same *Enciklopedije*, nedosljedno nazivlje, nestručna periodizacija itd.), tj. potcjenjivanje hrvatske književnosti, koje ona nije podnipošto zaslužila. S druge strane, talijanska je pak literatura poznata i prevedena u Hrvatskoj (od »sicilijanske škole« do postmodernizma), svi njezini klasici od Dantea do U. Eca mogu se čitati na hrvatskom (nerijetko u više prijevodnih verzija), napokon zagrebačka talijanistika, kako u pogledu jezika, tako i u pogledu književnosti, dala je niz izvanrednih poslenika, od kojih su neka djela i sveučilišni priručnici po talijanskim sveučilištima.

Na kraju postaviti će se, razumljivo, pitanje o vrijednosnoj usporedbi recentne zagrebačke *Hrvatske književne enciklopedije* i ove Garzantieve. Naša enciklopedija, koju je izradio Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, podnosi usporedbu s milanskom nakladnika Garzantia, čak kad su posrijedi *Italica*. Unatoč manjim i srednjim propustima, gotovo neizbježivim za djela ove vrste, s uskoga stručnog stajališta dapače ima i prednosti: auktori su natuknica potpisani, uz pisce je naveden popis djela i literatura o njima, naslovi koji se apostrofiraju u natuknicama za pisce, obrađeni i posebno, označeni su zvjezdicom, ako nije bilo domaćih znalaca, angažirani su inozemni specijalisti... Ne znam zašto su te bitne sastavnice leksikonske prezentacije izostale u Garzantievoj ediciji, jer podnipošto nisu sitnice. Valjda se uštedilo na trudu i vremenu, a izgubilo na uporabivosti djela kao enciklopedijske tvorevine. Možda je, naposljetku, HKE primjer za propitivanje hrvatskog samopotcjenjivanja, koje šire neki naši grlati, a neupućeni, književnoslovci.

Naime, pregledao sam građu u Garzantievoj enciklopediji i o drugim književnostima, istina ne tako sustavno kao o hrvatskoj, posebnu pozornost posvećujući onima kojima se po romanističkom pozivu bavim, i nailazio na faktografske grješke, praznine u abecedariju, neažurirane natuknice, manjkavosti u općim pregledima, te o tome napravio podosta bilježaka za moguće kritičke opaske.

Appendix

(Talijanska, francuska, španjolska književnost, osim katalonske)

Koji bi bili nedostaci matične literature Garzantieve *Enciklopedije*, gdje je Leksikon pisaca, naravno, najmnogobrojniji? Stoga, komparativno gledano, po mojem je sudu, sporno izostavljanje nekih imena kao što su: Gr. Comanini, tvorac pobudnog pjesničko-proznog djela *Degli affetti...* s kraja XVI. stoljeća, koji je pisao religiozno nadahnute stihove apostrofirane u glasovitoj *Besjedi o epskoj poemi* Torquata Tassa; dantolog Antonio Lubin (1809.–1990.), poznat kao prireditelj nezaobilaznog izdanja *Božanstvene komedije* (Padova 1881.) s eruditskom dantističkom opremom, i još kao pisac 13 kraćih i dužih knjiga o Pjesniku (jedna je na njemačkom), među kojima je više njih pobudilo polemike i zanimanje, posebno ona o njegovu zanemarenom mladenačkom djelu *Vita nova*.

Kardinalnim previdom ipak držim što u *Enciklopediji* nije našao mjesto Grytzko Mascioni, diplomat, pisac desetak zbiraka pjesama (od kojih su četiri dobile književne nagrade) i još nekoliko narativnih djela, prevoditelj s više jezika, diplomat po profesiji s rijetkom kozmopolitskom osjećajnošću, uključujući i neohelenističku sastavnicu, prevoditelj pjesnikinje Sapho i *Osmana* I. Gundulića, priznat na stanovit način kao klasik postmodernizma (doživio i pjesnička *Opera omnia*). Kako ništa od rečenoga nije pobudilo sastavljača abecedarija, ostat će mi zagonetkom, to više što je Mascioni bio i medijski popularan kao snimatelj emisija za talijansku dalekovidnicu, objavljuvao uz hermetičnu poeziju i lakšu, lepršavu, čije su stihove pjevačice izvodile po festivalima. Možda mu je kao otegotna okolnost uzeto zalaganje za nezavisnost Hrvatske i kroatofilija općenito, koju nije krio kao ravnatelj Zavoda za talijansku kulturu u Zagrebu, te kulturni ataše u Dubrovniku, tijekom 1991. – 2001., ostavši sve do prerane smrti u prijateljstvu s brojnim našim književnicima i intelektualcima.

Rado bih u *Enciklopediji* vidio i Elenu Tessadri, čije se pitko ljubavno štivo događa u slavnomu zagrebačkom hotelu (*Esplanade*, Campironi editore, 1975.) no to je, dopuštam, možda iz sentimentalnih razloga. S velikom znatiželjom, naprotiv, stigao sam do natuknice »Ferrari«, tražeći Silvia, a našavši čak dva njegova prezimenjaka, književno mu inferiorna, Severina, oponašateljica Carduccia, i Paola, komediografa bez ikakva auktorskog pečata. Važniji od Paola Ferraria Silvio je Zambaldi, laureat, među ostalim, velikog natječaja za komediju, 1896., koji je proglašen pobjednikom u toj vrsti s igrokazom *Prema pravdi*. Taj Silvio nije pripušten u *Enciklopediju*, što je puno manji grijeh od onog počinjenog prema Silviju Ferrariu (r. 1942. u Zadru), koji je svoju pedagošku karijeru završio kao docent na Sveučilištu u Genovi, a u literarnoj je sveudilj djelatan; poznat je kao prevoditelj opusa M. Krleže na talijanski (šest naslova), manje poznat po prijevodima hrvatskih pjesnika pretprošloga i prošlog stoljeća (A. Šenoa, S. Kranjčevića, A. Šoljana), suvremenika L. Paljetka, P. Matvejevića te kronikâ s autobiografskom pozadinom, prožetih sjećanjem na otočnu zavičajnost

(Sali), budući da je kao sin Talijana i Hrvatice rano djetinjstvo proveo na Dugom otoku.

Nelogično je, nadalje, da M. Madieri u *Hrvatskoj književnoj enciklopediji* ispunja tridesetak redaka, a u Garzantievov pet. Tri njezine knjige, sve tri je na hrvatski prevela Lj. Avirović, napisane potkraj života (sudbina »esula« po dolasku u Italiju, prognanička iskorijenjenost, bolesnička predbmrtna iskustva) bile bi događaj u svakoj proznoj narativnoj vrsti u Europi, zbog rijetka istančana ravnovjesja između memoarskoga, osobnog i univerzalnog zbora, te njegovanog stila, što je zanemareno u talijanskih suvremenih pisaca. Njezine su knjige pak jedva registrirane u rečenoj talijanskoj enciklopediji.

To se pak nije ni dogodilo s tridesetak vrijednih naslova književnika, koji pišu na talijanskom s riječko-puljskog područja. U tom krugu, primjerice, djeluju A. Damiani, pjesnik, romanopisac, dramatičar, esejist, povjesnik talijanske kulture u Hrvatskoj, pa Giacomo Scotti, dvojezični pjesnik i neumorni posrednik među poezijama dviju zemalja, M. Schiavato, također višezanrovski auktor, knjige su mu tiskane u Italiji, gdje je i rođen, ali se, kao i Damiani te Scotti, doselio u Hrvatsku i tu trajno nastanio.

U Zagrebu je rođen Dubravko Pušek, ali od ranog djetinjstva živi u Švicarskoj, talijanski pjesnik, nakladnik i prevoditelj, jedan od vodećih književnika iz kantona Ticiano, koji su na relaciji Lugano-Bellinzona stvorili poticajno literarno ozračje, pokrenuvši časopise (*Cenobio*) i nakladničku djelatnost. Pušek je prešao kantonske granice, uvaženo je pjesničko ime i u Italiji, gdje je objavio nekoliko od desetak zbiraka stihova i prepjeva hrvatskih auktora kod uglednih talijanskih izdavača, a u Luganu, gdje je nastanjen, tiskao je u vlastitoj nakladi svoje prijevode hrvatskih pisaca u desetak bibliofilskih edicija, izdaje također u vlastitoj nakladi časopis *Viola* s internacionalnim programom, ali sve to po prosudbi Garzantievih enciklopedista nije vrijedno spomena, makar je od Lugana do Milana vrlo mala razdaljina. Uostalom, u *Profilu* literatura nema natuknice *svizzera* (kao ni tzv. retoromanskih književnosti), pa sam u napasti da zaključim: »*Helvetica non leguntur!*«

Što se tiče prekoalpske, francuske, literature, evo malog popisa po abecednom redu, tko zna zbog čega, zaboravljenih u *Enciklopediji*: F. Baldensperger, jedan od utemeljitelja, pokraj drugih književničkih djelatnosti, komparatistike (*Dizionario degli autori*, Bompiani, Milan, 1987., vrlo ga korektno prezentira); za A. Chéniera, velikog pjesničkog talenta, tvrdi se da je umro 1811., a on giljotiniran za vrijeme terora jakobinaca, ni kriv, ni dužan 1794. Otrgnuo ga iz zaborava Chateaubriand, Puškin mu posvetio poemu, U. Giordano o njegovoj žrtvi skladao operu *Andrea Chénier*, koju je pisac pregleda francuske književnosti jamačno gledao u milanskoj Scali; izvan abecedarija ostao je još jedan francuski historiograf europskog ugleda, É. Faguet (kojemu uvršteni G. Lanson u najpoznatijoj *Povijesti francuske književnosti*, prema izdanju iz 1970. dodjeljuje gotovo tri stranice, od 1189. do 1191.); putopis A. de Lamartinea, *Voyage en Orient*, ne navodi se u natuknici

Letteratura di viaggi, premda je to djelo postalo modelom opisa romantičarskih hodošašća po Bliskom istoku i »egzotičnim« zemljama, ne navodi se ni Olivier de Magny, posrednik između *lionske škole* i *Plejade*, koji je u Rimu objelodanio dvije ljubavne zbirke, od kojih su *Uzdisaji* korespondencija u sonetima s L. Labé, »Saphom francuske renesanse«, i obostranih anakreontskih prizvuka; u *Dizionariu* nema ni Olivierove prezimenjakinje Claude-Edmonde (1913.-1996.), znamenite kritičarke i teoretičarke francuskog romana.

Prekopirenejske literature ipak nisu imale sreće ni približno francuskoj, izim španjolske. Potonja je tek »zakinuta« što joj se u *Pregledu* žanra pastirskog romana otpisuje, najpopularniji u Iberiji, *Diana enamorada* J. de Montemayora, koji jest Portugalac po rođenju, ali je pisao na kastiljskom i optirao za španjolsku književnost, a, što je još gore, u *epici* se izostavlja *La Aracuana*, ponos zlatnostoljetne nacionalne poezije tog žanra, objavljen u tri djela (1569., 1589.), u kojima je Alonso de Ercilla opjevao kolonijalni rat sa čileanskim Indijancima, prvi u literaturi s konkvistadorskom tematikom iskazavši simpatije za urođenike; preskače se u *Pregledu* suprotstavljenost pjesničkih škola iz Seville i Salamanke, te »kulteranističkoga« Gongorina i »kultističkoga« Quevedova stila, što je udarni dio povijesti španjolske barokističke lirike, najrazvijenije u Europi; u natuknici o pastoralnom romanu ispaio je Cervantesov *Galatea*, za koji znade svaki student ne samo hispanistike nego i komparatistike; promišljeniji izbor ne bi mimoišao ni pikaresknu autobiografiju *Vida del doctor don Diego* (1743.-1759.), gdje pustolov i lualica, D. de Torres Villarroel, iznosi slikovito zgode iz vlastitog života i zbilju Španjolske njegovog vremena.

Druga pak iberijska književnost, unatoč razvijenoj luzitanistici i iznimnoj joj sklonosti nakladnika, s više je propusta obrađena nego španjolska. U referencijama o dvama obeliscima portugalske literarne povijesti, Camõesu i Pessoi (oba imaju na desetke prijevoda djela na talijanski), zamjetljiva je stanovita iznenađujuća nehajnost. Tijekom sinteze portugalske pjesničke prošlosti prvi nije ni spomenut među petrarkistima, a bio je deklarirani štovatelj *Rasutih rima*, pače su mu neke zvonjelice intertekstualno, do parafraze, vezane s tom kultnom talijanskom galantnom pjesmaricom. Nakladna kuća Laterza u Bariu, pripominjem, već je 1913. objavila prijevod svih Camoesovih *Soneta* (versione italiana di T. Cannizzaro). Moderni interpreti (počam od Jorgea de Sena) tvorca *Luzitanaca* percipiraju za najvećeg ljubavnog pjesnika razdoblja i u europskom kontekstu. Natuknica o Pessoi, nerazmjerna pak prema njegovom značenju i vrijednosti, vjerojatno je doslovno prenijeta iz prvoga izdanja 1972., otkada se slika o njemu već do kraja stoljeća bitno promijenila. Osim što se o Pessoi ne govori kao trojezičnom pjesniku (ne spominju se njegove simbolističke pjesme na francuskom, uz stihove najprije na engleskom pa na materinskom jeziku), naglasak je stavljen samo na tri njegova heteronima, a ima ih desetak, primjerice, pjesnik »nadrealist« Coelho Pacheco. Iz glasovita Pessoina »sanduka« rukopisa nakladnik sabranih djela, Ática iz Lisabona, izvukao je nekoliko svezaka, primjerice *Knjigu*

nemira (u hrvatskom prijevodu T. Tarbuk, Konzor, Zagreb, 2000. i 2001.; *Il libro de inquietudine*, Feltrinelli, 1986.). *Livro de dessorsego* je zapravo intimni dnevnik što ga u ime Pessoa bilježi svakodnevno Bernardo Soares, »pomoćni knjigovođa u gradu Lisabonu«. Knjiga kadšto djeluje kao autobiografski kriptoroman, kadšto kao montaigneovski esejizam; u nekim drugim djelima Pessoa razglaba mudroslovna i estetička pitanja, te se taj Portugalac izdignuo iznad razine pjesnika, koju mu je odredila Garzantieva natuknica, u kojoj se ne spominje ni Pessoaina »statička drama« *Mornar* iz futurističke faze (g. 1913.), ni dramska poema *Faust*, pisana i dopisivana od 1908., da bi ostala na kraju nedovršena. U *Mornaru* je nagovijestio neke avangardne dramaturške postupke (S. Becketta), a u *Faustu* tumačio tražiteljsku ljudsku kob goetheovske inicijacije. Obje dramske poeme ažurno su tiskane u Italiji (Einaudi, 1998., 1999.). No portugalska književna kultura doživjela je prava »oštećenja« u žanrovskim natuknicama; u *lirici* nije uzeta u obzir tzv. galješko-portugalska galantna poezija, po općem sudu romanista važna i nezanemariva karika između provansalskih trubadura i talijanskih »dolcestilnovista«. S takvim uvažavanjem pristupa joj talijanski luzitanist F. Piccolo (*Antologia della lirica d'amore gallego-portoghese*, Esi, Napoli 1951.) i S. Pellegrini u *Študijama* o njoj (Adriatica, Bari, 1952.). Postavlja se pitanje zašto se u natuknici o futurizmu spominje samo talijanski i ruski, a ne i futurizam u Portugalu, koji je bio jasno artikuliran te na neki način poseban, s manifestima, »ultimatima« i spektakularnim javnim istupima (jednog je rastjeralo redarstvo) i časopisom *Orpheu* (1915.), koji je izdavao F. Pessoa. Pessoa je sarkastički izrugao Marinettieva odstupanja od izvornog futurizma i oportunitizam u pjesmi *Marinetti akademik*, a okupljao je oko sebe i likovne umjetnike tzv. kubo-futurističkog smjera. Zatvoriti oči pred portugalskim *nadrealizmom* nakon izvrsne prezentacije u antologiji-monografiji *La parola interdetta* (a cura di A. Tabucchi, Einaudi, 1971.) doista je nepromišljeno. U knjizi je kritički i prepjevno predstavljeno sedam portugalskih nadrealista; u abecedarij je uvršten samo jedan (A. O'Neill), dok nisu autentičniji nadrealisti A. M. Lisboa i M. Cesariny de Vasconcelos (prevođeni i na hrvatski). Natuknica *viaggi*, putopisna literatura, iznimno bogata i posebita u Portugalu zbog prekomorskih otkrića, nije nikako smjela proći bez »portugalskog Marka Pola«, koji se zove F. Mendes Pinto, a otputovao je 1537. u »Indije« i tamo ostao sve do 1558. Posmrtno mu objavljeno djelo, s građom s tih putovanja, *Peregrinação* (g. 1614.) prava je Biblija dalekoistočnih navada i običaja; u XVII. stoljeću to je djelo po čitateljskoj recepciji ravno Cervantesovu romanu *Don Quijote*. Francuski luzitanolog G. Gentil utvrdio je u međuraću, da su Mendes Pintova izvješća autentična i bez preuveličavanja vlastite uloge. Raskošno talijansko izdanje tiskao je u nizu *Viaggi* milanski nakladnik Longanesi (g. 1970), ali je i to izmaknulo pozornosti Garzantieva natukničara.

Vidamo li rane Portugalcima zbog propusta u talijanskoj enciklopediji literature, onda bi Kataloncima pristajalo opijelo, jer im je književnost iz nje nestala, pomeo je vjetar s Lombardskih Predalpa. »Profile« (sinteze,

preglede) dobile 72 literature, kontinentalne, transkontinentalne, poput laoske, kambodžanske, etiopske, davne sumerske i mezopotamske, katalonska pak nije? Što reći o toj nepravdi prema drevnomu iberijskom narodu, koja se katkada još održava? Romanisti svih zemalja ujedinili bi se zbog ove defenestracije, pače golema većina njih iz postfrankovske Španje zbog preočutih razloga: katalonski je jezik prije svih drugih romanskih standardiziran (u XIII. stoljeću), te su se na njemu ponajranije pisale mudroslovne, povjesničke i pravničke knjige; unatoč službenoj kastiljskoj jezičnoj čizmi i nakon gubitka samostalnosti katalonskih područja, literatura se ne gasi; dala je velikana i klasika, znatno starijeg Danteova suvremenika, Ramona Llulla (napisao čovjek 234 djela, osim na katalonskom i na provansalskom, latinskom te arapskom jeziku), interpretira svih žanrova, vrsta, tema i motiva; dala je Ausiasa Marcha s razmeđa XIV. i XV. stoljeća, što je izvedbu plošnih srednjovjekovnih obrazaca ljubavnog pjesništva prožeo samoisprospitivanjima, religioznim dvojbama; to se u europskoj lirici javlja tek u zreloj renesansi. Preteča najpoznatijega viteškog romana *Amadisa od Galije* katalonski je bez dvojbe *Tirant lo Blanch*, koji Cervantes drži »knjigom bez premca na svijetu«. Napokon obnova vrhunske dometa dogodila se s modernim pjesnicima, kao što je Salvador Espriu (1913.-1985.), ne samo pjesnik nego i romanopisac i dramatičar, kandidat za uskraćenu Nobelovu nagradu (i izbor iz njegova opusa dostupan je na talijanskom). Cijela pak iznimna književna baština na katalonskom jeziku zanemarena je u Garzantievoj *Enciklopediji* kao da se nije konstituirala u nacionalnu literaturu, te je zato nema obrađene u šarolikoj smotri *Profili delle letterature mondiali* (pp. 1324-1437.).

Ipak, prezentacija europskih književnosti, koliko sam mogao ustanoviti, imade i jedan uzoran primjer u njemačkoj, koju, istina, nisam studirao, ni predavao, ali mi je poznata po svojem udjelu u tzv. svjetskoj književnosti. Slobodan sam to pripisati činjenici, što je mjerodavan germanist s Tršćanskog sveučilišta Claudio Magris bio savjetnikom (»consulente« – »letteratura tedesca«) za izdanje *Enciklopedije* iz 1985. (za ovo su ta funkcija i ime prof. Magrisa ispušteni), ali sam uvjeren da su tekstovi koje je on »nadzirao«, ostali neokrnjeni. Izdanje iz 1985. kao i ovo iz listopada 2007. g. nema u popisu »zaduženog« za »letteratura croata e dalmata«, makar se u Italiji moglo naći adekvatnog stručnjaka, bez kojeg je i došlo do toliko promašaja u odnosu na našu književnost. Preostaje nam ipak nada, zapisana u obvezi: *errata corrige!*